

міждисциплінарної наук.-практ. краєзнав. конф., 21 лист. 2019 р., м. Вінниця / наук. і відп. ред. А. Загнітко. Вінниця, 2019. С. 57–61.

5. Макарчук С. А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 351 с.

6. Собанська М. Мої спогади. *Вінниця у спогадах. Т. II: Початок ХХ ст. – 1920 р.* Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2018. С. 222–249.

Ткач Олена

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОЇ ЖІНКИ В СУСПІЛЬНІЙ УЯВІ УКРАЇНЦІВ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Анотація. У дослідженні розглядаються уявлення українців про те, якою мала бути ідеальна жінка ХVІІІ–ХІХ ст. Визначено, що бути «доброю жінкою» означало вийти заміж в юному віці, народити дітей, вміло вести домашнє господарство, піклуватися про чоловіка. І водночас суспільство не передбачало соціального простору для самореалізації поза межами родини.

Ключові слова: жінка, традиційна культура, шлюб.

Abstract. This study examines the ideas of Ukrainians about what should be the ideal woman in the eighteenth and nineteenth centuries. It is determined that to be a «good woman» meant to get married at a young age, to have children, to be able to run a household, to take care of a man. At the same time, society did not provide a social space for self-realization outside the family.

Keywords: woman, traditional culture, marriage.

Соціальне становище жінки більшою мірою за юридичне право визначало звичаєве, що відповідало традиційному світогляду тогочасного українського суспільства. Існувала чітко унормована гендерна програма для чоловіків та жінок, що реалізовувалася в колі родини. Усталений сценарій життя складався із народження, укладання шлюбу, народження дітей, смерті. Незважаючи на соціальні, регіональні особливості, така модель демографічної поведінки була характерною для всіх соціальних станів досліджуваного періоду та вважалася «нормою». Практична регуляція становища жінки здійснювалася через функціонування звичаїв та обрядів, що загалом забезпечували суспільну гармонію та порядок.

Сім'я в Україні залишалася патріархальною, але дослідники традиційної української сім'ї часто вказували на таку особливість, як демократизм. Наприклад, Іван Франко писав, що українці обходяться зі своїми жінками далеко лагідніше, гуманніше й свободніше, аніж їхні сусіди. У родині ж жінка займає дуже поважне й почесне становище [11, с. 210].

Головою сім'ї мав бути чоловік, якому жінка зобов'язана була бути вірною і слухняною, в усьому покірною. Роль дружини, матері, господині будинку вважалася дуже почесною. Українські селяни зводили жіночі обов'язки до народження й виховання дітей, до звичайних обтяжливих домашніх робіт (прання, варіння й випікання їжі, носіння води, білення хати), а також до

обробітку городів, ланів коноплі та льону, годування домашніх тварин та праці під час жнив на хлібних ланах. Однак навіть у таких справах чоловік мав повну владу над своєю дружиною [1, с. 64].

В Україні у дівчинки 7–8 років було вже відносно постійне коло обов'язків, що значною мірою відповідало функціям жінки-господині, пов'язаними здебільшого з домашнім побутом. Ще з раннього віку мати навчала доньку шити, вишивати, прясти, готувати їжу, жати, доїти корів, няньчити дітей – тобто всім тим роботам, які мала виконувати сільська дівчина. Дівчата зазвичай самі прагнули якнайшвидше опанувати основні жіночі заняття, адже здобуття відповідних умінь розглядалося як спосіб самоствердження дівчинки, надаючи їй більшої значущості в сім'ї та авторитету серед однолітків [3, с. 102–103]. Одночасно починалося релігійне виховання і долучення до обрядового життя сільської громади. Всі ці прийоми виховання були для того, щоб наставити доньку на правильний шлях, підготувати її до майбутнього сімейного життя.

Заміжжя вважалося єдиною перспективою для жінки, що, до речі, нормально сприймалося більшістю дівчат та їхніми батьками. Такі погляди дуже влучно характеризувала і Н. Кобринська: «...ловлення» женихів для доньки, для котрих подружжя – одна ціль життя, без котрого будуть кинені на осміяння, на ласку і неласку людей, «чи не знаменитий темат до комедії?!» [4, с. 291].

Батьки намагалися одружити доньку у 16, бо згідно з існуючим переконанням, в 20 років дівчину вважали вже старою дівкою. Варто зазначити, що середній вік вступу в шлюб помітно варіював по губерніях. Наймолодші шлюби спостерігалися в регіонах, що мали суто сільськогосподарську спеціалізацію, найбільш пізні – в промислових і промислових регіонах. Залежність від занять позначалася на віці вступу в шлюб навіть в межах однієї губернії або повіту. Дослідники пояснювали суть цієї залежності у такий спосіб: якщо село сільськогосподарське, то наречений і його батьки прагнули раніше отримати робітницю в будинок, а якщо промислове, – то не поспішали взяти в будинок зайвого їдця [5, с. 169].

При виборі нареченої зверталася увага на ті зовнішні характеристики, які могли б вказувати на те, що вона зможе народити здорове потомство. Навіть «моральні якості» часом цінувалися в нареченій після таких характеристик як здоров'я, сила, здатність до роботи та придане» [8, с. 48]. На це й вказують українські прислів'я: «Жінка хоч корова, аби здорова», «Хоч жінка свинка, так грошей скринька» [10, с. 400].

Виховання дівчини з сільської та з дворянської родини відрізнялися. У заможних сім'ях відразу після народження дитина переходила на піклування годувальниці і няньок. У родині юні дворянки навчалися від батьків правилам поведінки і отримували перші знання про оточуючий світ, а також любити свою батьківщину, цінувати рідних і близьких людей. З 5–7 років для дівчинки наймали домашніх вчителів, гувернанток. Таке навчання було досить популярним серед дворян. Також дівчинку могли віддати до навчального закладу, після чого її віддавали заміж.

На початку XIX ст. в Україні з'явилися інститути шляхетних дівчат, метою яких було надання загальної освіти, етичного виховання та підготовка дівчат до майбутньої ролі дружини та матері. Поступово складався новий ідеал освіченої дворянської дівчини, що мала стежити за новинками науки, літератури і мистецтва, все життя займатися самоосвітою. Така жінка повинна була навчитися говорити на будь-яку тему, прекрасно викладаючи свої думки, знати 1-2 іноземні мови [9].

В інститутках мали виховувати «світські чесноти», багато з яких збігалися з найважливішими християнськими чеснотами: покора керівництву, взаємна чемність, лагідність, стриманість, рівна доброзичлива поведінка, чисте, схильне до добра і праведності серце [12, 91].

Вважалося, що жінку прикрашає скромність. Кокетливу поведінку та надмірну увагу до нарядів люди засуджували та навіть висміювали у жіночих журналах, зображаючи гравюри-карикатури легковажних дам [6].

Але процес виховання не завжди був вдалим. Наприклад, відома письменниця Н. С. Соханська, вихованка Харківського інституту, писала, що відсутність певної виховної системи негативно позначилась на її житті: «...якщо, щось і робилося, то лише для нашого зовнішнього дресування... в сенсі формування характеру ми залишалися надто чутливими і жалюгідними дітьми. Нерішучість, заляканість супроводжували кожен новий і складний крок в житті» [2, с. 261].

Для привілейованих станів властивою залишалася традиційна демографічна поведінка. А основна соціальна роль жінки, як і серед представників нижчих соціальних станів, полягала в укладанні шлюбу та народженні дітей. Переважно, віддаючи дівчину на навчання, батьки керувалися суто практичним бажанням знайти більш вигідну «партію» для своєї доньки.

Суспільний дискурс першої половини XIX ст. демонстрував негативне ставлення та осуд жінок, які проявляли «надмірне» захоплення науками, творчою діяльністю. Яскраво демонструє ці настрої один із дописів часопису «Вісник Європи»: «мати сімейства, яка часто відлучається і не дбає про своє господарство, бажаючи в республіці літераторів блищати даруваннями, дотепністю і глибокодумністю, і яка складає метафізичні та філософські романи, засуджується на три місяці прання білизни та полоскання столового посуду» [7, с. 284].

Отже, у повсякденному житті, що визначалося традиційним світоглядом, існувала чітко унормована гендерна програма для жінок. Бути «доброю жінкою» означало вийти заміж в юному віці, народити дітей, вміло вести домашнє господарство, піклуватися про чоловіка. Загалом суспільні норми, властиві досліджуваному періоду, демонстрували високі соціальні запити щодо функцій жінки. Суспільство було більш вимогливим до неї, ніж до чоловіка і водночас не передбачало соціального простору для самореалізації поза межами родини.

Джерела та література

1. Воробець К. Спокусниця чи цнотлива? Непевне статеве становище жінок у пореформеній українській селянській громаді. *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство* / за ред. Л. Гентош та О. Кісь. Львів: Класика, 2003. С. 62–73.
2. Институты благородных девиц в мемуарах воспитанниц / сост., подгот. текста и примеч. Г. Г. Мартынова. Москва: Ломоносовъ, 2013. 288 с.
3. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. 287 с.
4. Кобринська Н. Відповідь на критику жіночого альманаху в «Зорі» з 1887 р. Вибрані твори. Київ: Держполітвидав УРСР, 1958.
5. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. 2-е изд., испр. Т. 1. Санкт-Петербург: Ивд-во «Дмитрий Буланин», 2000. 548 с.
6. Модное ежемесячное издание или Библиотека для дамского туалета. Ч. 1. Москва: В Вольной тип. Вейтбрехта и Шнора; изд. Н. Новиков, 1779. 256 с.
7. Начертании уложения для республики литераторов. *Вестник Европы*. 1805. № 1–4. 346 с.
8. Пономарева В. В., Хорошилова Л. Б. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XIX века. Москва: ООО «ТИД „Русское слово – РС”», 2008. 320 с.
9. Рыбакова А. Е. Домашнее образование девушки-дворянки в первой половине XIX. URL: <https://ist-konkurs.ru/raboty/2008/1094-domashnee-obrazovanie-devushki-dvoryanki-v-pervoj-polovine-xix> (дата звернення: 20.05.2020).
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
11. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/franko_i_zhinocha_nevolya_v_ruskikh_pisnyakh_narodnikh.pdf (дата звернення: 03. 05. 2020).
12. Чорновол Л. О. Естетичний ідеал вихованки інституту шляхетних дівчат. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5. С. 86–94.

Грідіна Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕМУАРИСТИ ПРО ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ З ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Анотація. Здійснено аналіз спогадів учасників революційних подій 1917 – початку 1918 рр. з приводу взаємин УНР з Центральними державами. Залучено мемуари діячів УЦР –